

STARPTAUTISKĀ KONFERENCE „AKTUĀLI BALTU VALODU PĒTNIECĪBAS JAUTĀJUMI“, VELTĪTA LATVIJAS UNIVERSITĀTES PROFESORES MARTAS RUDZĪTES (1924–1996) 100 GADU ATCEREI

2024. gada 4. novembrī apritēja 100 gadi, kopš dzimusi viena no izcilākajām latviešu valodniecēm – ilggadējā Latvijas Universitātes profesore Marta Rudzīte (1924–1996). Viņas vārds 20. gadsimta otrajā pusē kļuva par simbolu latviešu valodas zinātniskai izpratnei, izlokšņu un valodas vēstures izpētei. Profesores darbs ir ne tikai cēlis gaismā latviešu valodas bagātību un daudzveidību, bet arī veidojis pamatus nākamajām valodnieku paaudzēm. Šajā nozīmīgajā jubilejā viņas piemiņu dziļā cieņā atzīmēja gan zinātnieki, gan skolotāji, gan viņas audzēkņi, gan tie, kas Martas Rudzītes devumu pazīst tikai no viņas darbiem – grāmatām un daudzajiem rakstiem. Pieminot profesores jubileju, LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļa rīkoja vairākus pasākumus, kuru galvenā organizatore bija profesore Rudzītes skolniece un darba turpinātāja profesore Lidija Leikuma.

Tieši Martas Rudzītes dzimšanas dienā, 4. novembrī, vairāki tuvinieki, kolēģi un studenti apmeklēja 1. Meža kapus, kur atdusas profesore un viņas vīrs Tenu Karma. 14. novembra rīta pusē HZF notika Izlokšņu stundas kopā ar latvistikas bakalaura studiju programmas II un III kursa studentiem, bet novakarē – atmiņu vakars, kurā kā pirmā par saviem vecākiem stāstīja tulkotāja Rūta Karma. Profesore Leikuma savukārt pārlūkoja gandrīz divdesmit gadu garumā (1996–2024) fakultātē novembra sākumā profesores Rudzītes piemiņai rīkotos „Dialektoloģijas lasījumu”. Atmiņās

dalījās arī citi klātesošie, bet sarīkojumu ar dziesmām kuplināja latgaliešu kultūras kustības „Volūda“ folkloras kopa „Ceidari“.

15. novembrī visas dienas garumā LU HZF telpās norisinājās starptautiska zinātniskā konference „Aktuāli baltu valodu pētniecības jautājumi“. Tā pulcēja zinātniekus no Latvijas, Lietuvas, Polijas, Vācijas un Zviedrijas, lai apspriestu daudzus aktuālus jautājumus baltu valodniecībā un godinātu profesores Martas Rudzītes nozīmīgo devumu. Konferencē tika prezentēti daudzveidīgi referāti par latviešu un lietuviešu valodas dialektiem, valodu vēsturi un mijiedarbību, citiem aktuāliem valodniecības jautājumiem. Tā sniedza būtisku ieguldījumu baltu valodu pētījumos, raisot diskusijas par valodu vēsturisko un mūsdienu attīstību.

Konferences rīta plenārsēde bija veltīta tieši profesorei Rudzītei. **Lidija Leikuma** savā referātā „Marta Rudzīte – pirmā“ uzsvēra profesores ievērojamo ieguldījumu latviešu dialektoloģijā. Viņa izcēla Martas Rudzītes darbības jomas, kurās profesore bija aizsācēja, – izlokšņu grupu apraksti, dialektoloģijas atlants, pārskats par latviešu valodas dialektiem kopumā. Referāts atgādināja arī par viņas darbu ietekmi uz nākamajām pētnieku paaudzēm. Latvijas Nacionālā rakstniecības un mūzikas muzeja pētnieces **Anita Straume** un **Evija Liparte** priekšlasījumā „Valodnieces Martas Rudzītes CV: no kalpones „Grāpjos“ līdz LZA īstenajai loceklei“, balstoties muzeja krātuvē esošajā plašajā materiālā, aprakstīja Martas Rudzītes ceļu no lauku meitenes līdz zinātniecei un profesorei. Viņas akcentēja Rudzītes zinātnisko ieguldījumu un dzīvesstāstu. Referāts iedvesmoja ar piemēru, kā pārvarēt grūtības un sasniegt mērķus. 2024. gadā paiet arī 100 gadu kopš ievērojamā lietuviešu baltista Zigma Zinkeviča (*Zinkevičius*) dzimšanas. Viņa devumu, konferencei pieslēdzoties attālināti, pieminēja Lietuviešu valodas institūta pētniece **Dangole Mikulēniene** (*Mikulėnienė*) referātā „Kalbinis Zigmo Zinkevičiaus palikimas“. Viņa apskatīja akadēmiķa zinātnisko mantojumu, uzsverot viņa pētniecisko darbu trīs virzienos – dialektoloģijā, valodas vēsturē un kultūrvēsturē. Prezentācija izcēla Zinkeviča sistemātisko pieeju un ieguldījumu baltu valodniecībā. Referāts sniedza ieskatu viņa darbības nepārtrauktībā, neskatoties uz politiskajām pārmaiņām.

Pēc kafijas pauzes konferences darbs turpinājās divās paralēlās sekcijās. Pirmajā sekcijā tika aplūkoti baltu valodu vēstures jautājumi. Vispirms Poznaņas Adama Mickeviča universitātes profesore un LU Goda doktore **Nikole Naua** (*Nau*) attālināti prezentēja savu pētījumu „Darbības vārds Stefānijas Uļānovskas pasakās (1895)“. Viņa analizēja darbības vārdu formas šajā Latgalē vāktajā krājumā. Referente pievērsa uzmanību verbu pagātnes formu daudzveidībai un problēmām rakstu valodas standartizācijā. Referāts apliecināja latgaliešu valodas bagātību un tās sarežģīto normēšanas procesu. Varšavas Universitātes pētnieks **Pavels Brudziņskis** (*Brudziński*) referātā „Evolution of the Auxiliary Verb in the Lithuanian Passive“ pievērsās lietuviešu valodas ciešamās kārtas palīgverbam, analizējot tā pāreju no *esti* uz *yra*. Pētījumā tika izmantoti vēsturiskie teksti, atklājot procesus, kas veidojuši mūsdienu lietuviešu valodu. Referāts deva ieskatu austrumbaltu valodu gramatiskajās inovācijās.

Jaunākās paaudzes poļu valodnieks **Kacpers Hermans** (*Hermann*) prezentēja savu studiju darbu „*Namuofna, ing namus or Nammú?: The use of secondary local cases in Lithuanian translations of the Bible*“, kurā pētījis lietuviešu sekundāro vietas locījumu lietojumu dažādos Bībeles tulkojumos. Viņš aplūkoja šo formu lietojuma izmaiņas 16.–20. gadsimta avotos. Pētījums uzsvēra locījumu sistēmas dinamiku lietuviešu valodā. Onomastisku tēmu savā referātā „*Der Ortsname Ulm, seine Verwandten und seine potentiellen Bezüge zum Baltikum*“ aplūkoja vācu valodnieks **Haralds Bihlmeiers** (*Bichlmeier*). Viņš analizēja Vācijas vietvārda *Ulm* etimoloģiju, piedāvājot vairākas interpretācijas. Pētījumā tika izcelta tā iespējamā saistība ar baltu valodām un uzsvērtā vietvārdu pētniecības nozīme valodu vēstures izpratnē. Savukārt LU HZF Latviešu valodas institūta pētniece **Anna Frīdenberga** priekšlasījumā „Lituānismi Georga Manceļa tekstos un „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā““ pievērsās lietuviešu valodas aizguvumu izpētei Georga Manceļa darbos un to iekļaušanai „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“. Viņa analizēja šo vārdu lietojumu un adaptāciju latviešu valodā. Referente uzsvēra kultūras kontaktu ietekmi uz valodu vēsturi.

Paralēlajā sekcijā referenti iedziļinājās fonētikas un areālās lingvistikas problemātikā. Lietuviešu valodas institūta pētniece **Vilija Ragaišiene** (*Ragaišienē*) attālināti nolasīja referātu „Lietuvių tarmių akcentuacijų raida: kirčio atitraukimo formavimasis rytinėse rytų aukštaičių patarmėse“. Referātā tika stāstīts par akcentuācijas pārmaiņām austrumaukštaišu izloksnēs 19.–20. gadsimtā. Pētniece atklāja, kā akcenta pārvirzes inovācijas izplatījušās virzienā no ziemeļiem uz dienvidiem. Tā paša institūta pētniece **Jolita Urbanavičiene** (*Urbanavičienē*) savā referātā „Lietuvių kalbos balsių trukmę lemiančių veiksnių sąveika“ pastāstīja, kā dažādi faktori ietekmē lietuviešu patskaņu ilgumu. Viņa aplūkoja mijiedarbību starp uzsvaru, konsonantisko apkaumi un patskaņu īpašībām. Referāts piedāvāja jaunas atziņas par fonētiskajiem procesiem. Viļņas Universitātes docents **Ēvalds Švāģeris** (*Švāģeris*) priekšlasījumā „Balsių formantinę struktūrą lemiančių veiksnių hierarchija“ prezentēja pilotpētījumu par patskaņu kvalitāti lietuviešu valodā. Viņš iezīmēja hierarhiju starp faktoriem, kas ietekmē patskaņu formantu struktūru, piedāvājot jaunu skatījumu uz valodas fonētiskajiem mehānismiem. Latviešu valodas institūta pētnieces **Annas Stafekas** referāts „Izlokšņu varianti latgaliešu rakstu valodas normēšanā“ bija veltīts latgaliešu rakstu valodas gramatisko formu variantu izplatībai izloksnēs. Referente analizēja kompromisus pareizrakstības noteikumos un to ietekmi uz rakstītās valodas attīstību, tā parādot normēšanas procesa sarežģītību. Šo sekciju nobeidza LU asociētais profesors **Edmunds Trumpa** ar priekšlasījumu „Baltu valodu areāls 19. gs. pirmās puses etnolingvistiskajās kartēs un atlantos“. Tajā viņš analizēja 19. gadsimta sākuma kartes, kas attēlo baltu valodu izplatību. Tika uzsvērtā šo avotu nozīme valodu ģeolingvistiskajā izpētē, īpaši valodas vēsturisko procesu rekonstrukcijā.

Pirmajā pēcpusdienas sekcijā galvenā uzmanība tika veltīta valodniecības vēsturei. Lietuviešu valodas institūta pētniece **Vilija Sakalauskiene** (*Sakalauskiēnē*) referātā „Lietuvių ir latvių kalbininkų XX a. antrosios pusės korespondencija:

Martos Rudzītēs laiškai Elenai ir Vladui Grinaveckiams“ ielūkojās Martas Rudzītes vēstulēs lietuviešu dialektologiem Elenai un Vladam Grinaveckiem. Vēstulēs atklājas zinātnieku profesionālās un personiskās attiecības, kas gan veicināja valodnieku sadarbību, gan atspoguļoja laikmeta atmosfēru. Viļņas Universitātes Šauļu akadēmijas docentes **Regīnas Kvašītes** (*Kvašytė*) referāts „Latviešu un lietuviešu valodnieku kontakti: Jānis Endzelīns un Kazimiers Būga“ bija veltīts izcilo 20. gadsimta pirmās puses valodnieku Jāņa Endzelīna un Kazimiera Būgas profesionālajai sadarbībai, kas bagātināja baltu valodniecību. Referente analizēja abu izcilo valodnieku epistulāro mantojumu. Referāts apliecināja vēstuļu pētniecības nozīmi zinātnes vēstures izpētē. LU HZF Lībiešu institūta pētniece **Gunta Kļava** priekšlasījumā „Ar Martu Rudzīti saistīti materiāli LU Lībiešu institūta krājumā“ sniedza ieskatu institūta krājumā esošajos materiālos, kas saistīti ar Martu Rudzīti. Viņa analizēja valodnieces darbu dokumentēšanu un tā nozīmi latviešu un lībiešu valodas kontaktu izpētē. Referāts atklāja profesores Rudzītes pētniecības mantojuma bagātību un daudzpusību. Latviešu valodas institūta pētniece **Liene Markus-Narvila** un RTU Liepājas akadēmijas asociētā profesore **Ieva Ozola** nolasīja referātu „Emmas Valteres apraksts „Pērkones izloksne“: manuskripts un publikācija“. Tajā referentes salīdzināja Emmas Valteres Pērkones izloksnes apraksta manuskripta un publikācijas saturu. Viņas atklāja publikācijā izlaistos fonētikas un gramatikas aprakstu fragmentus, kā arī apvidvārdu sarakstus. Pētījums parādīja, cik nozīmīgi ir iepazīties arī ar manuskriptiem, kas ļauj papildināt aprītē esošo valodas materiālu ar jaunām niansēm. Interesantu pētījumu prezentēja LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieks **Sandis Laime** kopā ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas asociēto profesori **Angeliku Juško-Štekeli**. Priekšlasījumā „Latgaliešu folkloras pieraksti LFK digitālajā arhīvā garamantas. lv: Līvānu novada kolekciju analīze“ viņi pastāstīja par latgaliešu folkloras pierakstiem LFK digitalizētajā arhīvā, par piemēru ņemot Līvānu novada kolekciju. Prezentācija atklāja kolekciju nozīmi reģionālās kultūras un valodas izpētē. Tika uzsvērtā arī digitalizācijas nozīme tradicionālās kultūras mantojuma saglabāšanā un popularizēšanā.

Pēcpusdienas dialektoloģijas sekcijā pirmo referātu attālināti nolasīja Lietuviešu valodas institūta pētniece **Asta Leskauskaite** (*Leskauskaitė*). Priekšlasījumā „Skolintinė architektūros ir statybos leksika pietų aukštaičių diskurse“ viņa analizēja leksiskos aizguvumus arhitektūras un celtniecības jomā dienvidaukštaišu dialektā. Referente identificēja aizguvumu izcelsmi no slāvu un vācu valodām un to integrācijas mehānismus. Pētījums akcentēja šīs leksikas saistību ar etnogrāfisko kontekstu. RTU Liepājas akadēmijas profesore **Dace Markus** referātā „Dziļo latgalisko izlokšņu pētījumi Vidzemē agrāk un tagad“ apskatīja dziļo latgalisko izlokšņu pētniecības vēsturi Vidzemē un mūsdienu pētījumus. Viņa izcēla fonētikas pētījumus, kas savulaik veikti Viļņas Universitātes Fonētikas laboratorijā. Referāts demonstrēja, kā mainījusies pētnieku interese un metodes laika gaitā. Savukārt Latviešu valodas institūta pētniece **Anete Ozola** referātā „Dialektu un izlokšņu klasifikācijas un robežu

problemātika“ pievērsās problēmām latviešu valodas dialektu un izlokšņu klasifikācijā. Viņa uzsvēra, ka administratīvais iedalījums ne vienmēr sakrīt ar lingvistisko un mudināja veidot lingvistiski motivētāku izlokšņu klasifikācijas sistēmu. Vidus dialekta Zaļenieku izlokšnes attīstību no 20. gadsimta līdz mūsdienām priekšlasījumā „Zaļenieku izlokšne: agrāk un tagad“ aplūkoja skolotāja **Līga Driķe**, kas savulaik profesores Rudzītes vadībā rakstījusi diplomdarbu par šo izlokšni. Viņa atklāja, kā politiskie apstākļi un sociālās pārmaiņas ietekmējušas izlokšnes saglabāšanos, akcentējot fonētisko un leksisko īpatnību izzušanas dinamiku. Sekcijas darbu noslēdza Latviešu valodas institūta pētniece **Daira Vēvere**, nolasot referātu „Pārmaiņu virzieni Vidzemes un Kurzemes lībiskajās izlokšnēs“. Viņa salīdzināja Vidzemes un Kurzemes lībisko izlokšņu aktuālās fonētiskās un morfoloģiskās īpatnības, uzsverot mūsdienu izlokšņu dinamiku. Būtisks novērojums – visātrāk zūd tās izlokšņu iezīmes, kas visvairāk atšķiras no literārās valodas.

Pēc sekciju sēdēm konferences dalībnieki apvienojās noslēguma plenārsēdē. To iesāka Klaipēdas Universitātes profesore, LU Goda doktore **Daļa Kiselūnaite** (*Kiseliūnaite*). Savā referātā „Kursenieku valodas revitalizācija – (ne)iespējama, (ne) vajadzīga, (ne)rentabla?“ viņa aplūkoja Kuršu kāpu latviešu jeb kursenieku valodas revitalizācijas iespējas un izaicinājumus. Referente uzsvēra valodas kultūrvēsturisko nozīmi un tās potenciālu tūrisma un identitātes stiprināšanā. Referāts piedāvāja skatījumu uz praktiskajiem soļiem izzudušas valodas atjaunošanā. Vecā Stendera ieguldījumam latviešu valodniecībā referātā „Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796) un izlokšnes“ pievērsās LU un Stokholmas Universitātes profesors **Pēteris Vanags**. Viņš akcentēja Stendera darbu nozīmi dialektoloģijas attīstībā un latviešu rakstu valodas veidošanā, izceļot Stendera lingvistisko uzskatu attīstību visā viņa darbības laikā. Lībiešu institūta direktors **Valts Ernštreits** priekšlasījumā „Lībiešu valodas areāla marķieri Latvijas vietvārdos“ analizēja lībiešu valodas ietekmi Latvijas vietvārdos, iezīmējot marķierus, kas var liecināt par vēsturisko lībiešu klātbūtni areālā. Viņa pētījums palīdz labāk izprast lībiešu valodas un kultūras mantojuma lomu Latvijas ģeogrāfijā, akcentējot vietvārdu nozīmi valodu mijiedarbības izpētē. Pēdējo referātu konferencē nolasīja Viļņas Universitātes docētāja **Anna Daugaviete** (*Daugavet*). Priekšlasījumā „Sintaktiskās konstrukcijas dažādu valodu atlantos“ viņa salīdzināja sintakses atspoguļojumu dažādu valodu dialektu atlantos, rosinot ideju izmantot konstrukciju gramatikas pieeju sintaktisko vienību aprakstīšanai. Tas veicinātu skaidrāku sintakses nošķiršanu no citiem valodas sistēmas līmeņiem, kā arī dotu iespēju labāk salīdzināt sintakses īpatnības dažādās valodās.

Profesores Martas Rudzītes piemiņas sarīkojumu virkni noslēdza izbraukums uz viņas dzimto Mazsalacas pusi. 16. novembrī grupa konferences dalībnieku ar autobusu devās uz Ziemeļvidzemi, iegriežoties Matīšos, Braslavā un Mazsalacā. Te, Mazsalacas pilsētas bibliotēkā, viesi tikās ar profesores Martas Rudzītes novadniekiem. Par to bija parūpējusies namamāte – Mazsalacas pilsētas bibliotēkas vadītāja Zane Jeske.

Sarīkojumi, pieminot profesores Martas Rudzītes simtgadi, visa novembra garumā apliecināja cieņu daudzu latviešu valodnieku skolotājam un viņas devumam latviešu valodas izpētē. Tie parādīja, cik daudz vēl ir iespējams smelties no profesores mantojuma, cik daudz vēl risināmu jautājumu valodas izpētē.

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvistikas un baltistikas nodaļa
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2024

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)